

FERIDUN M. EMECEN

Egy régi imágó újbóli felfedezése: Oguz hagyomány és Közép-Ázsia ismerete az első oszmán krónikákban

Az egyetemes török történelem legfontosabb kérdései közé tartozik annak a megfogalmazása, hogy a Közép-Ázsiából Európáig és Elő-Ázsiáig terjedő földrajzi környezetben létrejött török államok a történelem folyamán kapcsolatban voltak-e egymással, rendelkeztek-e egymásról ismeretekkel, vagyis a történelmi hagyományokban ezen kapcsolatok és a származás hogyan került megfogalmazásra. Amennyire tagadhatatlan korunkban az ilyen típusú ismeretek integrálódásának fontossága, ugyanígy lényeges ez a kérdésfeltevés az azonos történelmi korokban létező és széles földrajzi térségekre szétterülő török államokra vonatkoztatva is. E gondolatból kiindulva fontos történelmi problémaként kerül előnkbe, hogy a térségünkben 600 évig fennálló és Anatólia fennsíkjairól nyugatra Közép-Európáig, délen az Arab-félszigetig és Észak-Afrikáig, északra az orosz és ukrán sztyeppéig, Krímig és Kaukázusig terjedő, s ezáltal az emberiség legrégebben lakott területeit határozottan ellenőrzés alá vonó Oszmán Birodalom magasan iskolázott rétegei és történészei, amikor a saját eredetük kutatásával foglalkoztak, milyen ismeretekre hagyatkoztak, hogyan különböztették meg a saját azonosságukat, avagy egyáltalán megfogalmazták-e ezt. Ez a helyzet, vagyis a nemzeti azonosságra való rácszűrés a 19. század második felétől kezdve a teljesen eltérő etnikai és vallási alkotóelemekből felépített birodalom, az Oszmán Birodalom értelmiségét súlyos kétségekbe sodorta, miszerint az etnikai avagy pedig a vallási közösség azonosságát kell-e előtérbe helyezni. Az ebben a korszakban vadul lángoló viták azzal értek véget, hogy az Oszmán Birodalom felbomlása után megalakuló Török Köztársaság a nemzeti azonosság iránti elkötelezettségét hivatalosan kinyilatkoztatta. De ezen komoly vita légkörét, a nyugati kultúra befolyásának következtében, teljesen értelmetlen missziókeresés követte, mint például: „az ősi Elő-Ázsia és Anatólia történelmének birtokosává válni”, vagy pedig „méltóvá lenni arra, hogy az emberiség történetének irányt adjunk”, ami kulturális és politikai szakadást idézett elő. Az ezen célokból készült tudományos művek, amelyek a kor követelményeit szem előtt tartva az értékelés szándékával születtek, az Oszmán Birodalom történelmi misszióját háttérbe szorították; az őshaza, Közép-Ázsia és az ősi Anatólia történelmi kapcsolataira vonatkozó témák kerültek előtérbe. Azzal együtt, hogy ezek a munkák valós alappal nem rendelkezvén, rövid idő múlva eltűntek a kor süllyesztőjében, annyiban mégis csak szerepet játszottak, hogy a közép-ázsiai hagyományok irányába mutató szellemi érdeklődést tudományos és metodikai megközelítéssel tovább élesztették és fenntartották. Mindezek következtében a Közép-Ázsiából Anatólia fennsíkjáig húzó folyamatos török történelem elmélete erős bizonyítékokkal alátámasztást nyert.

Ebben a helyzetben a 19. század második felétől kezdve mintegy az új felfogás létrejöttével a következő kérdések merültek fel: Megtalálható-e az oszmán történetírás mélységeiben ugyanez a visszhang? Az első oszmán szerzők saját államaik gyökereinek Közép-Ázsiához való kötődését milyen mértékben érzékelték? Amikor az első oszmán krónikák alapján a fenti kérdésekre választ keressünk, előzetes elképzeléseinkkel szemben, meglepő mértékben táruul fel előttünk ezen ismeretek egésze.

Mint ismert, az oszmán bégség megalakulásának első időszaka, az anatóliai Szeldzsukok uralmának végét és az Ilhanidák hatalmának felívelő korszakát jelentő, a legteljesebb mérték-

ben zavaros évekre tehető. A mongol nyomás alatt ezerszámra menekültek Ázsiából a sátoros türkmén/oguz törzsek Anatóliába, akik szokás szerint Nyugat-Anatóliában, a Bizánc határainál húzódó hegyvidékeken gyülekeztek.¹ Az oszmán bégség létrejötte pedig ennek a nem mindennapi fejlődésnek a következménye. Az első krónikák, amelyek az oszmán állam eredetével foglalkoznak, a 15. századból, vagyis az alapítástól számítva 100-150 évvel későbbi időből származnak.² Ezek a források sok esetben egymással összefüggésben az eredet problematikája tárgyalásakor erős türkmén/oguz hagyományt mutatnak, és a bégség legitímációs alapját ebben az etnikai felépítésben keresik.³ Annak a kornak a gondolkodását és ideológiáját vetítik vissza a korai oszmán történelemre, amelyben íródtak, az állam alapításának idejét idealizálva tárgyalják, és ha a bennük foglaltakat koruk politikai–szociális felfogásába helyezve értékeljük, s ezzel a forrásokat⁴ komolyan kritika alá vetjük, azok tulajdonképpen alapvető bizonyítékokkal szolgálnak, és figyelemre méltó ismereteket tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy az oszmán uralkodóház és az azt megalkotó alapelemek mely népfajhoz köthetők. Mégsem lehet azt mondani, hogy határozott szándék húzódik meg e mögött.

Úgy értelmezhetjük ezt, hogy az átadott ismeretek a megszakítás nélküli török történelem természetes lefolyását tolmácsolják. Ebből következően a tárgyalt források anyagára úgy tekintünk, hogy azok irányt fognak mutatni a manapság oly széles földrajzi térségekre kiterjedt török államok történelmi alapjai általános vonásainak megvitatására – amelyeket pedig fentebb mint a török történelem legfontosabb kérdéseit említettünk – és a „folyamatos ösztörök történelem” elképzelésére. A 15. század történetíróinak e témában írt műveiben lehetetlen bármiféle mesterséges ideológiát felfedezni. Ezek nem értelmezhetők a napjainkban oly gyakran felbukkanó „megalkotott történelemként” sem, inkább azt lehet mondani, hogy azon fáradozva kezdtek munkához, hogy az eseményt és a hozzá tartozó alapítási legendákat az eredeti folyamatukban mutassák be. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy ezen források lejegyzése az igencsak erős iszlám hagyományok meghonosodásának időszaka volt, az igen eltérő iszlám forrásokból származó eredettörténettel való összevetésekor felmerült annak a problémája, hogy az oszmánok eredetét miért a közép-ázsiai hagyományokban és az oguz törzsek között kutatták, s miért ilyen egyszerű leszármazást mutattak fel.

A továbbiakban annak bemutatásával foglalkozunk, hogy az első oszmán krónikák említett hagyománya hogyan, milyen formában került tolmácsolásra. A legkorábbi oszmán történeti munkaként ismert Ahmedi az oszmán dinasztiát mindenekelőtt az oguz törzshöz köti, közli az oguz törzs élén álló Gündüz Alp, Ertugrul és Gök Alp nevű előkelő bégek Konyából Szultánönübe menetelét, az első sejtmag létrejöttét, más egyéb részletezést azonban nem ad.⁵ Az ő művében olvasható először „oszmánik” formában a bégség neve. A török megnevezést pedig gyakran az etnikai viszonyok bemutatásának szándékával használja.⁶

¹ Emecen, Feridun: *Osmanlı Siyasi Tarihi: Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. İstanbul, 1994. 5-9. (a továbbiakban: Emecen)

² Az oszmán történetírásra vonatkozóan általános értékelést ad: Ménage, V. L.: *Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı*. Fordította: S. Özbaran. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX. 1978. 227-240.

³ Az oszmán bégségek származásának kérdésében az oguz hagyományra vonatkozóan: Gallotta, A.: *Il mito oguzo e le origine dello stato ottomano: Una riconsiderazione*. [The Ottoman Emirate (1300-1389), Rethmnon, 1993.] 41-59. Török fordítása: *Osmanlı Beyliği*. İstanbul, 1997. 34-61.; Gallotta itt annak ellenére, hogy a forrásokban lévő ismereteket oguz legendának nevezi, ezen hagyományt mégiscsak a történelmi realitás talaján tárgyalja. Hogy az oguz öntudat születését egyedül az eredményezte volna, hogy a Kizilirmakon való átkelés után az oszmánok türkmén nomádok által lakott területen csak szomszédságába kerültek, azzal a véleményével együtt, hogy az oszmánok ebbe a világba egy kívülről jövő közösségként érkeztek, magának a szerzőnek a későbbi megállapításai alapján is teljesen tarthatatlanok. Végül is úgy tűnik, hogy a Gallotta érdeklődésére számot tartó oguz-türkmén hagyományok közül sok az oszmánok eredetére vonatkozóan került összegyűjtésre.

⁴ Például lásd: Imber, C.: *The Ottoman Dynastic Myth*. Turcica, XIX. 1987. 7-27.

⁵ Ahmedi művére vonatkozóan folyt némi kutatómunka. Atsız, N. a krónikát az Osmanlı Tarihleri gyűjteményben jelentette meg (İstanbul, 1949.) (a továbbiakban: Ahmedi (Atsız kiadása)). Ezt megelőzően

A művét perzsául író Sükrullah pedig, aki II. Mehmed (1450-1480) korának történetírói közé tartozik, az oszmán történelmet Dzsingisz Kánnal kezdi. Kidomborítja, hogyan pusztította el Turkesztánt, Szamarkand felégetését, Belh⁷ elpusztítását, majd azt, hogy a fentiek miatt az oguz törzseknek el kellett hagyniuk hazájukat, és Anatólia irányába indultak el. Ily formában leírja az Oszmán bégség születése körülményeinek létrejöttét. A bégség megalapítójának, Oszmánnak az apját, Ertugrult Oguz egyik fiaként mutatja be. Sőt eközben arról is beszámol, hogy 1449-ben a korszak padisahja, II. Murád (1421-1451) őt magát a Karakojunlu Dzsihansahhoz küldte, hogy hozza el Dzsihansah egyik oguz történetét, amiből megtudta, hogy ők is rokonságban vannak az oszmán nemzetséggel.⁸ Ilyenformán Sükrullah határozottan összekapcsolja az Oszmán dinasztiát és az őt létrehozó türkmén népcsoportokat Közép-Ázsiával, s nyíltan tárgyalja az oguz törzsekhez való kötődéseket. Másik oldalról Jazidzsiádénak is fontos szerepe volt az oguz hagyományok erővel történő megvédésében, amikor Ibn Bibi híres művét törökre fordította, és a műhöz sok információt hozzáadott.⁹ Ebből a szempontból figyelemre méltó, hogy ismertette Rasidaddin listáját is, amely az oguz törzseket tartalmazza. Ez a tény alapvetően II. Murád korának történelmi és politikai viszonyaival hozható összefüggésbe. II. Murád ez idő tájt azon fáradozott, hogy Timur igencsak növekvő nyomásával szemben a többi türkmén bégséggel fenntartott kapcsolataiban makacsul az oguz-türkmén hagyományokat helyezze előtérbe.¹⁰ Azt állítják, hogy mind Jazidzsioglu, mind pedig Sükrullah ennek a politikai célnak a megvalósítását célozták. Ennek ellenére ezt mégsem szabad egy kitalált származástörténetként értelmezni, sokkal inkább az uralkodóház és az állam gyökerei bemutatásaként. Ha ez nem így lenne, akkor Ahmedí témára vonatkozó megállapításaival szemben, amelyeket ő egy politikai kényszerűségeket nélkülöző korban írt, eltéréseknek kellett volna mutatkoznia. Azok a megállapítások pedig, amelyeket Jazidzsioglu és Sükrullah lefektetett, a későbbi oszmán történelmi művek számára is alaptételekké váltak, amely alkotások czekeket az ismereteket kiegészítették és a „történelmi állandóság” folyamatában és tudatában tartották.

Ezzel az első korszak végéhez ért, és az oszmán történelmi hagyomány ebben a körben elfoglalta helyét. Az oszmán történetírás első törökül megírt standard műve Ásikpasazáde Teváríh-i Al-i Oszmánja (Az oszmán ház történetei) volt, amely az oszmán bégség eredetét egyszerű formában mutatta be, és a fentebb említett szerzők ismereteit nem ismételte meg. A szerző nagyjából a perzsa-arab háborúról és az arabok Bizánc és Perzsia feletti győzelméről számol be, továbbá – miközben arról emlékezik meg, hogy a perzsák a törököket a saját oldalukra állították, és az arabokat legyőzték – leírja, hogy a háború miatt a nomád törököknek el kellett távozniuk, Sülejmán sah a törökökkel és tatárokkal bevonult Anatóliába, felprédálta egész Anatóliát, Dzsáber¹¹ vára alatt utolérte a halál, majd az ezután szétvált türkmének az ő három fia vezetése alatt, akik közül az egyik Ertugrul bég volt, ismét beköltöztek Anatóliába.¹² Az író világosan annak a hagyományozásán fáradozott, hogy az Oszmán Birodalom legitím alapra helyezése végett az Anatóliában legendás hírnévnek örvendő Kutalmi-

Banarlı, N. S. a Türkiyat Mecmuasında szintén kiadta (VI. 1939). Ünver, İ. pedig közzétette az egész szöveg fakszimiljét (İskendername. Ankara, 1983.) Lásd még: Fodor, P.: Ahmedí's Dasitan as a Source of Early Ottoman History. Acta Orientalia Hungaricae, XXXVIII. 1984. 41-54.

⁶ Ahmedí (Atsız kiadása) 15.

⁷ Város Afganisztánban Üzbegisztánhoz közel. 1221-ben Dzsingisz kán hadai teljesen elpusztították. Türkiye Diyanet Vakti İslâm Ansiklopesisi (TDVİA) V. 410. (A fordító megjegyzése.)

⁸ Osmanlı Tarihi (Atsız kiadása) 51.

⁹ Tarih-i Al-i Selçuk, III. (Houstma kiadása) Leiden, 1902. 204-205. Eszerint a mongol nyomás alatt a bizánci határokhoz vonuló oguz törzsek bégei Oszmánt kánnak választották, a kurultájban háromszor meghajoltak előtte és egy csésze kumránt nyújtottak oda neki.

¹⁰ Lásd Emecen 21.

¹¹ Észak-Szíriában az Eufrátesz folyó bal partján. TDVİA VI. 525.

¹² Osmanlı Tarihi. (Atsız kiadása) 92-93.

soglu Szülejmán sah személyében az uralkodóház előkelő eredetét bemutatva, és a türkmének között még mindig emlékeztetben élő Szülejmán sah genealógiájából származó előnyöket biztosítsa. Ennek elvégzésekor azonban az uralkodóház gyökereit szintén a közép-ázsiai hagyományokhoz kötötte. Másrészről azt is meg kell említenünk, hogy Ásikpaszáde az oszmán kifejezés helyett a török terminológiát használta. Nisandzsi Karamani Mehmed pasa, aki szintén II. Mehmed korszakának történetírói közül való, egy kicsit ugyan eltérő, de nagyon érdekes ismeretekről tudósít. Ő arról emlékezik meg, hogy miközben az Ilhanidák Bagdadot ostromolták, az előlük menekülő és Ahlat környékén lettelepedő oszmán uralkodói dinasztia, amelyet Oguz kán fiához tartozónak mutat be, Kajik Alp vezetésével Anatólia belsőjébe vonult.¹³

II. Bajezid (1480-1512) korszakában az oszmán történetírás a legtermékenyebb korszakát élte. Azon munkák mellett, melyeknek az írója ismert, jó néhány olyan is elkészült, melynek a szerzője ismeretlen, anonim.¹⁴ Ezen eredményeket áttekintve, vegyük kezünkbe a leghíresebbet azok közül, amelyeknek a szerzője ismert, Nesri Kitab-i Dzsihannümáját (A világ bemutatására szolgáló könyv), amely eredetileg világtörténetnek volt tervezve. Nesri még a mű bevezetésében is azt hangsúlyozza, hogy szándéka „Oguz kántól kezdve az Oszmán Dinasztia történetének” a megírása. Érdekes, hogy a mű tervezetét a fentiek szellemében elkészítő szerző világosan kifejti a Közép-Ázsiából eredő történelmi folyamatoságot. A török Oguz kán (Oguz Han-i Türki) fiaira vonatkozó részeket három egységbe tervezte rendezni: az első egységet Oguz kán fiai genealógiájának (Ensab-ı Evlad-ı Oguz Han), a másodikat a rúmszeldszuk szultánoknak (Selatin-i Selçukiyye-i Rumıyye), a harmadikat pedig az Oszmán-ház szultánjainak (Selatin-i Al-i Osman) szentelte. Nesri figyelemre méltó módon a Dzsejhun folyó és Kína közötti Turkesztánt említi a törökség őshazájának, székhelyük a Talasz nevű város volt, és nomád életmódot folytattak. Azzal, hogy Oguz kán Karahan fiának (Karahanida származásának) mutatja be, iszlám mélyumot is kölcsönöz a történetnek. Azt írja róla a szerző, hogy mivel „szemében az iszlám fény csillogott”, a török törzsek nagyon kötődtek hozzá, az Etrak (a türk szó arab többsége) népet meghívta az iszlám felvételére, később pedig Turkesztánban, Jeczi városában lakott, és az apjával is megküzdött; mindezekből következően olyan magyarázat születik, hogy a török törzsek Oguztól származnak.¹⁵ Az itt elmondottakat kétségtelenül Oguz legendájából és korábbi forrásokból állították össze, s ez abból a szempontból nagyon jelentős, hogy egy 15. század végi oszmán forrás saját államának eredetét egyenesen ide köti, s a törökség történelmének egészére figyelmet fordít. Kijelenthető, hogy az oszmán intellektuális világban „Turkesztán” fogalma ismert volt, s ez legalább a 15. század első feléig írásbeli bizonyítékokkal alátámasztható. Természetesen az ilyen ismeretek felhalmozódásában nem szabad elfelejteni a turkesztáni iszlám teológusok Anatóliával való szoros kapcsolatainak a szerepét. Ha például megvizsgáljuk az első időszak oszmán teológusainak az életrajzát, mozgásukat egy Közép-Ázsiától Egyiptomig és Anatóliáig húzódó háromszögben lehet ábrázolni.

Ha a 24 oguz törzset Nesri egy kicsit ügyetlenül is jegyezte fel, érintette szétterjedésüket Turkesztánból Transoxániáig, Horaszánig, Perzsiáig, Azerbajdzsánig, Dijárberkig, Anatóliáig, Szíriáig, Irakig és Egyiptomig, sőt még Magrebig (Észak-Nyugat Afrikáig) is. Ezután a szeldszuk történelmet ehhez kötve kivonatolja, sőt az oszmán genealógia ismertetésekor, némely perzsa történeti műben a szeldszukok őseinek tendenciózusan eltérő bemutatását

¹³ Osmanlı Sultanları Tarihi, Osmanlı Tarihleri című műben (fordította: Konyalı, İ. H.) 343.; ismert az, hogy Ásikpaszáde korai időszakra vonatkozó ismeretei Jahsi Fakih legendáriumába is átkerültek. (Lásd: Menage, V. L.: The Menaqib of Yakhshi Faqih. BSOAS, XXVI. 1963. 50-54.)

¹⁴ Giese, Fr.: Anonim Tevarih-i Al-i Osman. Breslau, 1922. Ez a kiadást Azamat, N. átírta latin betűkre, és ugyanakkor az „Anonimokról” és a példányokra vonatkozóan is tájékoztatást nyújtott. (Istanbul, 1992.)

¹⁵ Kitab-i Cihannüma. Kiadta: Köymen-Unat. I. 12-14. (a továbbiakban: Kitab-i Cihannüma)

ezek közönséges fanatizmusából származónak tartja, és előtérbe helyezi a szeldzsuk-oszmán gencalógiai kapcsolatot.¹⁶

Eközben a Tebrizből származó Bajatli Haszán történetíró, aki II. Mehmed fia, Dzsem herceg mellett tartózkodott, művében, a Dzsam-i Dzsem Ajinban a herceg érdekében az Oguznámét új összeállításban ismertette. Ennek a műnek a létezése – melynek célja az uralkodóház emlékeztetést, amelyből a herceg származik, előtérbe helyezni és az ősi történelmi hagyományokat ismét feléleszteni – a hagyományok fennmaradása szempontjából különösen érdekcs. A mű ugyanis egy mesteri lánccal az Oguznámét és a oszmán dinasztia őscit egymáshoz kapcsolja.¹⁷

Az első oszmán történetírók általában egyhangúlag úgy gondolták, hogy az oszmán uralkodóház gyökerei a törökség általános fejlődési folyamatában megtalálhatók. A 16. századtól kezdve, az oszmán állam birodalommal válásának korszakában a vallási közösség gondolata került előtérbe, amin keresztül az iszlám védelmét és vezetésének szerepét magukra vállalták; ennek az alátámasztása a későbbi korok történetírói számára is feladatot kellett hogy kirójon. Ennek ellenére az eredet kérdéseit ezek az írók is a régi történeti művekkel egybehangzóan tárgyalták, többnyire mindenféle kritikai fenntartás nélkül. A teológus körből történészsé váló Kemálpasazáde például, aki művét az évszázad első negyedében alkotta meg, miközben az uralkodó család szent feladatát hangsúlyozta, az eredet kérdésében újra csak megismétli, hogy a Dzsingisz kán elől menekülő türkmének Belhből Anatóliába vonultak, és letelepedtek, amit azonosnak tart az Oszmán Birodalom megalakulásával.¹⁸

A fentebb említett forráscsoportban az uralkodóház eredete kapcsán Turkesztán iránt mutatkozó érdeklődésre Timur anatóliai katonai megmozdulásai újlag serkentőleg hatottak. Timur és Bajezid rivalizálása a forrásokban az egymástól eltérő és földrajzilag nagyon távol lévő térséget egymással kapcsolatba hozta. Az oszmán történetírók Timur irányában alkalmazott vizsgálódási szempontjai és a megvilágítás módja egy másik fontos problémát is felvet. Az oszmán történetírók a timuridákkal fennállott kapcsolatokban a származás problémáját sohasem tárgyalták világosan. Ebben a versengésben azzal együtt, hogy általában Bajezidet hibáztatták, Timurt és szavakkal illették, mivel az Oszmán Birodalom a hanyatlás küszöbéhez ért; csak a 16. század történéseinek a nézőpontjába szövéődött bele az a gondolat, hogy mivel Bajezid korában a vallási törvénnyel ellentétes dolgok történtek, ez az oszmánok fejére isteni büntetést hozott.¹⁹

A 16. században az oszmán történetírók, akik általános világtörténelmet alkottak, miközben a közép-ázsiai hagyományokat még a korábbi szerzőkhöz mérten is az iszlám miszticizmusnak megfelelően ismertették, ugyanakkor ezektől eltérően a különböző időszakokban alapított kisebb-nagyobb török államokat is egyaránt érintették. Ilyenformán a Közép-Ázsia és más területek iránti érdeklődés, egészséges keretek között, a történelmi kapcsolatok megteremtésével tovább növekedett. Az alábbiakban azon fáradozunk, hogy ezekből az általános történeti művekből a főbb csapásirányok mentén kiindulva bemutassuk, hogy ezek munkák a tartalmi kérdéseket érintve hogyan tárgyalják és közelítik meg témánkat.

Amikor Kücsik Nisándzsi Mehmed pasa a 16. század közepén írt, kronologikus rendszerbe rendezett művében az iszlám történetének kezdetén megalapított államokat felsorolja, a következő láncolatot említi: Omajád, Abbaszida, Fatimida, Mameluk, Szeldzsuk, Oszmán.²⁰ Ezzel szemben a művét arabul 1587-ben kiegészítő Dzszenabi Musztafa első ízben tárgyalja az iszlám államokat nagyon széles körben. Művében, amely 82 államot ölel fel, az

¹⁶ Kitab-i Cihannüma 55-57.

¹⁷ Osmanlı Tarihleri. Kiadta: F. Kırzioğlu, 371-403.

¹⁸ İbn Kemal: Tevarih-i Al-i Osman. I. defter. Kiadta: Ş. Turan, 40-41.

¹⁹ A témára általános ismereteket tartalmaz: Emecen, F.: İlk Osmanlı Kronikleri ve Timur İmaju. (Kiadás alatt.)

²⁰ Tarih. İstanbul, 1279.

Ázsiában és Elő-Ázsiában megalapított országok közé olyanokat is besorol, mint Büvejhik²¹ és Hvárczmsahok.²² Ez a felfogás ellentétben áll III. Murád (1574-1595) világbirodalmának keleten és nyugaton, északon és délen fekvő nagyon messze lévő földek iránt mutatott érdeklődésével. A Nyugaton Európáig és az új földrészig, Amerikáig terjedő érdeklődés az oszmán-iráni háborúk következtében a szafavida állam mögött található szunnita közép-ázsiai kánóságok irányába terelődött át. Ebben valamelyest annak szükségessége is szerepet játszott, hogy Iránnal szemben politikai és katonai szövetségest találjanak. Különösen az oszmánok és az üzbég kánóság közötti kapcsolatok váltak ebben a korban, összehasonlítva a korábbiakkal, első alkalommal egészen szorosra, ami visszatükröződik az oszmán forrásokban is.

Az érdekek ebben az időszakban fellelhető közelségének legegyszerűbb visszatükröződését a kor híres történészeinek, Alinak a művében figyelhetjük meg. Ali széles körű történelmi ismeretivel és kultúrájával, „totális történelemnek” nevezhető megközelítésével Dzsennábitól eltérően, a Szamanikat,²³ Szaffarikat,²⁴ Gaznavidákat,²⁵ Szeldzsukokat, Hvárczmsahokat, Dzsigiszidákat, Perzsia és Azerbajdzsán kánjait az Ilhanidákat, Timuridákat, Sirvansahokat, Sejbániakat²⁶ is tárgyalás alá vette. Az oszmán értelmiségi rétegnek széles körű egyetemes történelmi ismereteket nyújtott, és eközben kifejtette a történelem oszthatatlanságát is. Abból, hogy híres művének, a Kühnü' l-Ahbarnak (Az ismeretek belső értelme)²⁷ négy fejezetre osztásakor a harmadikat elejétől a végéig a török és mongol uralkodó dinasztiáknak szentelte, kiolvasható ennek a történelmi tudatnak a kifejeződése. Ali is azon a véleményen van, hogy a oszmánok és a korábbi török népek között rokonság állt fenn. Sőt a harmadik fejezetben említett etrak és tatár nomád népekről, melyeknek az oszmán nemzettel való azonosságát hangoztatja, mint „kiválasztott népről (millet-i güzide)” és mint „a boldog vallási közösségről (ümmet-i latife)” szól. Amikor az államaik eredetét meghatározza, úgy véli, ezek a kiválasztott és kiszemelt fajhoz tartoznak. Mindezekből úgy tűnik, hogy Ali a jó tulajdonságokat az etnikai kapcsolatokból származónak vélte. Vagyis egyik nézőpontból a közép-ázsiai örökséget nagyon kedvezőnek tartotta és akként értelmezte. Az ő nézőpontja szerint az Oszmán, Szafavida, Baburida, Timurida és üzbég uralkodók a 16. századra rányomták bélyegüket, és a Közép-Ázsiától Európáig tartó térségben szuverén uralkodókká lettek. A probléma ilyen típusú megvilágítása figyelmet érdemel. Ahogy az is, hogy Dzsingisz kán és Timur iránt mutatott különös érdeklődése az elbeszéléseiből is kiderül.²⁸ Figyelemre méltó, hogy amíg Timurról a világhódító jelzővel emlékeznek meg, addig Bajezidot mint egy neki szükségszerűen alávetett állam uralkodóját látta. Ebből kiderül, hogy nagyon jól ragadta meg a régi közép-ázsiai török-mongol hagyományt.

Végül a 17. század végén élő és szintén az ulema osztályból származó történétíró, Münceddzsimbasi Ahmed Dede műve, a Dzsámi' ü' d-üvel (A birodalmak összessége) kö-

²¹ 932-1062 között Iránban uralkodó dinasztia. TDVİA VI. 496. (A fordító megjegyzése.)

²² El-Aylemü' z-Zahir, Süleymaniye-Hamidiye, nr. 896.

²³ 892-999 között iráni dinasztia. (A fordító megjegyzése.)

²⁴ 867-1163 között uralkodó iráni dinasztia. (A fordító megjegyzése.)

²⁵ 963-1186 között Horaszán, Afganisztán és Észak-India felett uralkodó dinasztia. (A fordító megjegyzése.)

²⁶ Batu kán Sejbán fiától származó dinasztia, amely Hvarizm felett a 17. század végéig uralkodott. *İslam Asiklopedisi XI*. Istanbul, 1973. 456-458. (A fordító megjegyzése.)

²⁷ A Kühnü' l-Ahbar tartalmi értékelésére nézve lásd: Schmidt, Jan: *Pure Water for Thirsty Muslims*. Leiden, 1991.; a mű Kayseriben lévő, a Raşid Efendi könyvtárában megtalálható 901. és 920. számmal ellátott példányait, amely I. (Rettenetes) Szelim szultán haláláig tartanak. Kiadta: Uğur, A.–Çuhadar, M.–Gül, A.–Çuhadar, İ. Kayseri, 1997. I/1-2.

²⁸ Alinak mint történésznek a gondolatai hátterére, az események tárgyalására és a Közép-Ázsia iránti érzéseire vonatkozóan lásd: Fleischer, C. F.: *Tarihçi Mustafa Ali: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*. Fordította: Ortaç, Ayla. Istanbul, 1996. 241-305.

vetkezik, amely az összes alapvető történelmi értelmezés kiérlelt példáját tartalmazza.²⁹ A legkisebb közép-ázsiai kánságról is beszámol. Az ilyen részletes történelmi értelmezés a műnek úgyszólván az államok enciklopédiája jelzõt szerezte meg. Münceddzsimbasi egy olyan korban, amely felhagyott a 15. század politikai kényszerével és nehézségeivel, mindenfélre gyakorlati politikai cél nélkül azt a véleményt fogalmazta meg, hogy az oszmán uralkodóház eredete, miközben jó néhány mondának is alapot adott, a Kaji törzshöz kötődik, mely Transoxániából elindulva Szamarkand és Buhara környékén tartózkodott, majd ezután idővel bevonult Anatóliába, ahol egy világhódító birodalmat alapított, amely elmélet kidolgozása Münceddzsimbasi számára az oszmán történetírásban kivételes helyet biztosított.

Fordította: Papp Sándor

²⁹ Ezt a művet *Sahaiŕü' l-Ahbar* (A hírek oldalai) cím alatt három kötetben törökre fordították (Istanbul, 1285.). Ennek ellenére az arab eredeti különböző munkáknak adott témát. Például: Ağırakça, A.: Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Cami'ü' d-düvel, Osmanlı Tarihi (1299-1481). Istanbul, 1995.

FERIDUN M. EMECEN (*Istanbul*)

*The recent discovery of an old image: Oguz tradition and knowledge
of Central Asia in the first Ottoman chronicles*

The Ottoman Empire, which had been constructed of diverse ethnic and religious elements, saw, from the second half of the nineteenth century, serious doubts raised as to whether the ethnic or the religious community should be preferred. The Republic of Turkey, established after the disintegration of the Ottoman Empire, emphasized national identity. The following questions were raised since the second half of the nineteenth century: Does Ottoman historiography present the links to the old, historical Turkic peoples? To what extent did the first Ottoman authors link the roots of their own state to Central Asia, the original homeland. The answer to the question above was surprising: the early works proved well-informed concerning the late Ottoman and Central Asian connections.

The first chronicles come from the fifteenth century, that is, from 100-150 years after the foundation of the empire, and display a strong Turkmen/Oguz tradition when discussing the issues of origins. The paper surveys data from the following works: Ahmedi, Şük-rullah, Aşıkpaşazade, Nişancı Karamani Mehmed Paşa, Neşri, Bayatlı Hasan, Küçük Nişancı Mehmed Paşa, Cenabi Mustafa, Âli, Müneccimbaşı Ahmed Dede. These works would later provide detailed data for the origins of the Ottoman ruling dynasty, which are also the basis of the national consciousness of origin of present day Turkey. It is important to point out that the concept of "Turkestan" was continuously known in the Ottoman intellectual world. The geographical distance from the original homeland was partly reduced in a spiritual sense by the fact that the Turks of Central Asia also belonged to the Sunnite branch of Islam, and that Islamic theologians from Turkestan maintained close connections with Anatolia. From time to time, political, military events brought closer the Turkic peoples long separated. The assault on Anatolia by Tamerlane was such an event, and the prolonged wars against Iran were another example. During the latter, close diplomatic relations were established with the Sunnite Uzbek Khanate against the Shiite Iran, the ideological grounds being religious unity *and* the sense of common origins. The myth of origin, developed by the end of the seventeenth century, can be summed up in the following way: the ancestors of the Ottomans can be linked to the tribe Kayı of Oguz origin; they left Transoxania, stayed for a time near Samarkand and Bokhara, and later marched into Anatolia, where they founded an emouire that conquered the world.